

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดลำปางซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกร
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานของเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ
3. เพื่อศึกษาสาเหตุของเกษตรกรที่ไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีจำนวน 138 ราย แยกเป็นเกษตรกรที่เข้าร่วมกลุ่มสมาชิกผู้ปลูกปลอดภัยจากสารพิษ จำนวน 69 ราย และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี จำนวน 69 ราย ทั้งหมดเป็นเกษตรกรผู้ปลูกผัก อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองและอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตามใช้การวิเคราะห์จำแนกประเภท (Discriminant Analysis) และผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

อายุ เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีอายุเฉลี่ย 50.82 ปี และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี มีอายุเฉลี่ย 43.66 ปี

ระดับการศึกษา เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวนมากที่สุดและเช่นเดียวกับเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มากที่สุด

เนื้อที่ถือครอง เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ย 11.39 ไร่ และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีเนื้อที่ถือครองเฉลี่ย 8.78 ไร่

แรงงานในครัวเรือน เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีแรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 2.34 คน และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีแรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 2.42 คน

รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีรายได้เฉลี่ย 24,337 บาท และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีรายได้เฉลี่ย 56,727 บาท

รายได้จากการปลูกผัก เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีรายได้จากการปลูกผักเฉลี่ย 4,682 บาท และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีรายได้จากการปลูกผักเฉลี่ย 15,911 บาท

ทุนเริ่มต้น เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีทุนเริ่มต้นเฉลี่ย 1,296 บาท และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีทุนเริ่มต้นเฉลี่ย 6,018 บาทต่อไร่

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผัก เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผักเฉลี่ย 3,246 บาท และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผักเฉลี่ย 10,894 บาท

ภาวะหนี้สิน เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษไม่มีหนี้สินเฉลี่ยร้อยละ 94.20 และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีไม่มีหนี้สินเฉลี่ยร้อยละ 75.36

ทัศนคติด้านสุขภาพของเกษตรกร เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม มีทัศนคติด้านสุขภาพที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีระดับทัศนคติด้านสุขภาพ เฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.76 มีระดับทัศนคติที่ดี ซึ่งต่างจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีระดับทัศนคติด้านสุขภาพ เฉลี่ยรวมเท่ากับ 1.98 มีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีความคิดเห็นว่าจะไม่เคยมีอาการหน้ามืด เวียนศีรษะ ท้องร่วง, ไม่มีสารพิษตกค้างสะสมภายในร่างกาย, ผักที่ปลูกมีความปลอดภัยสูงไม่มีสารพิษใดๆ ตกค้าง, น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่นำมาอุปโภค-บริโภคไม่มีการปนเปื้อนจากสารเคมี มีระดับทัศนคติเห็นด้วย ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี มีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เฉลี่ย 97.10 และเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เฉลี่ย 55.07

ทัศนคติในการพึ่งตนเอง เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม มีทัศนคติในการพึ่งตนเองที่แตกต่างกัน คือกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีระดับทัศนคติในการพึ่งตนเอง เฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.57 มีระดับทัศนคติที่ดี ซึ่งต่างจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี มีระดับทัศนคติในการพึ่งตนเอง เฉลี่ยรวมเท่ากับ 1.85 มีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีความคิดเห็นว่าจะปัจจุบันมีการพึ่งพิงแหล่งเงินกู้ยืมน้อยลง, ปัจจุบันมีหนี้สินน้อยลงกว่าแต่ก่อน, ในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้น มีระดับทัศนคติมาก ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ

ทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม ส่วนใหญ่มีทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ มีระดับทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.57 มีระดับทัศนคติที่ดี ซึ่งต่างจากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีระดับทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมเฉลี่ยรวมเท่ากับ 2.21 มีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีความคิดเห็นว่าเป็นไร่นามีความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอ, หลังจากปลูกผักเป็นระยะเวลาไม่นานๆ ไม่มีปริมาณสารตกค้างในดิน, ในไร่นามีสัตว์ต่างๆ เช่น ไล่เดือน, นก, หนู, กระจอก, ผีเสื้อ, แมลงปอ ฯลฯ ให้เห็นมากมาย, ไม่มีความกังวลใจเลยที่จะสูดอากาศเข้าปอดแรงๆ มีระดับทัศนคติเห็นด้วย ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีระดับทัศนคติไม่แน่ใจ

การวิเคราะห์จำแนกอิทธิพลของตัวแปร ที่มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ โดยวิธีแบบขั้นตอน

การวิเคราะห์จำแนกอิทธิพลของตัวแปรที่มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมี 4 ตัวแปร คือทัศนคติในการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ทัศนคติด้านสุขภาพของเกษตรกร และรายได้ทั้งหมดในครัวเรือน ซึ่งตัวแปรอิสระทั้ง 4 ตัวแปรนี้มีความสัมพันธ์กับการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ส่วนตัวแปรอื่นๆ ได้แก่ อายุระดับการศึกษา เนื้อที่ถือครอง แรงงานในครัวเรือน รายได้จากการปลูกผัก ทุนเริ่มต้น ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกผัก ภาวะหนี้สิน และทัศนคติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ไม่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษแต่อย่างใด

อภิปรายผล

ทัศนคติในการพึ่งตนเอง มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษและเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับทัศนคติในการพึ่งตนเอง โดยเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีทัศนคติในการพึ่งตนเองมากกว่าเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปิยาณี (2542) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยความเชื่อและการพึ่งตนเองของชุมชนในด้านสุขภาพอนามัย พบว่าความเชื่อของชุมชนในด้านนี้เชื่อมโยงกับระบบคิดดั้งเดิมของชุมชน คือระบบคิดแบบองค์รวมหรือแนวราบ ดังที่ กาญจนา (2538) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวบ้านมีระบบคิดแบบองค์รวมซึ่งแตกต่างกับตะวันตกหรือราชการที่มีระบบคิดแบบแนวตั้ง ระบบคิดทั้ง 2 มีความแตกต่างกัน ระบบคิดแบบองค์รวมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีทางเลือกและไม่เน้นกฎระเบียบตายตัวเกินไป

ระบบคิดของชุมชนแบบองค์รวมนี้ จะเห็นได้จากการผลิตทางการเกษตรชุมชนจะปลูกพืชหลายอย่างปะปนกัน และเลี้ยงสัตว์ตามความเหมาะสมของพื้นที่ การผลิตที่ไม่เน้นพืชเดี่ยวเช่นนี้ ทำให้ชุมชนมีอาหารพอเพียง มีรายได้อันสม่ำเสมอ แม้ว่าจะไม่มากก็ตาม การปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ เช่นเดียวกับ อภิชาติ (2534) ได้กล่าวถึงหมู่บ้านพึ่งตนเองว่าเป็นสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมของตนเองสูง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน และยังเป็นตัวของตัวเองที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองไว้หลายๆ ด้าน คือการพึ่งตนเองด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ สติ ปัญญาและอำนาจการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษและเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ โดยเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เช่นกลุ่มเกษตรกร กลุ่มปลูกผักอนามัย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ กลุ่มหมู่บ้านIPM กลุ่มการตลาด (ผักปลอดภัยจากสารพิษ) สหกรณ์ และไปร่วมประชุมฝึกอบรม มากกว่าเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เจ็ดหล้า (2521) ได้ศึกษาพบว่า ผู้เป็นสมาชิกกลุ่มมีทัศนคติต่อการรวมกลุ่มดีกว่าผู้ไม่เป็นสมาชิก เมื่อเกษตรกรได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มแล้วความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัยและความต้องการพวกพ้องจะได้รับการบำบัดไปพอสมควรแล้วเกษตรกรก็จะมีความต้องการที่สูงขึ้นคือเรื่องเกียรติและชื่อเสียง เช่นเดียวกับ เจ็ดศักดิ์ (2533) ได้กล่าวว่า ปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ประกอบด้วยปัจจัยทางจิตวิทยาทางสังคมและทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกระตุ้น

ความสนใจแก่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกและการเป็นสมาชิกได้รับประโยชน์มากกว่าการไม่เป็นสมาชิก

ทัศนะด้านสุขภาพของเกษตรกร มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษและเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับสุขภาพ โดยเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีสุขภาพดี กว่าเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปิยาณี (2542) กล่าวว่า การส่งเสริมป้องกันสุขภาพอนามัยของคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับอาหารการกิน การพักผ่อน การออกกำลังกายและกิจวัตรประจำวัน อาหารการกินที่คนในชุมชนบ้านเคื่องัก นิยมกินได้แก่ ข้าวเหนียว พืชผัก เป็นผักที่ปลูกเองบ้าง ซื้อตามท้องตลาดบ้าง ซึ่งพืชผักมีคุณค่าต่อสุขภาพ บางชนิดเป็นยาสมุนไพรรักษาโรคอีกด้วย

ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นเจ้าของระบบคิดแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นแนวคิดได้กลับมาให้ความสำคัญและการส่งเสริมภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพอนามัยพื้นบ้านมากขึ้น และเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งของชุมชน การตัดสินใจดูแลสุขภาพตนเองจึงนับได้ว่า เป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาของชุมชนให้คงอยู่นั่นเอง

รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน มีผลต่อการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษและเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมีมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับรายได้ทั้งหมดในครัวเรือน โดยเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมีรายได้ทั้งหมดในครัวเรือนน้อยกว่าเกษตรกรผู้ปลูกผักใช้สารเคมี เขาจึงมีความพยายามที่จะเพิ่มรายได้โดยการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งขัดแย้งกับงานวิจัยของสมพันธ์และคณะ (2538) พบว่าเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จจากการทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีทั้งครัวเรือนที่มีรายได้รวมมากและมีรายได้น้อย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รายได้รวมของครัวเรือนไม่มีผลต่อความสำเร็จจากการทำการเกษตรผสมผสานของเกษตรกร ครัวเรือนที่มีรายได้รวมจำนวนน้อยก็อาจทำการเกษตรแบบผสมผสานให้ประสบผลสำเร็จได้เท่ากับครัวเรือนที่มีรายได้รวมจำนวนมาก

ผลจากการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ทัศนะในการพึ่งตนเอง จะให้น้ำหนักสูงกว่าตัวแปรอื่นที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ซึ่งเกษตรกรที่มีทัศนะในการพึ่งตนเองมากย่อมที่จะยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมากกว่า การพิจารณาทัศนะในการพึ่งตนเองโดยดูจากตัวชี้วัดต่างๆ เช่น เกษตรกรพึ่งพิงเงินคู้้น้อย มีปัญหาหนี้สินน้อย ไม่ฟุ่มเฟือย มีความพอใจในการดำรงชีวิต ไม่วิ่งตามสมัยนิยมและไม่แข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน เมื่อเจอกับปัญหาโรคและแมลงเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษก็จะร่วมปรึกษาและแก้ไขปัญหาร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่ง “เกษตรกรต้องทำเองเป็น คิดเองเป็น แก้ปัญหาเองเป็น” หรืออาจจะกล่าวว่า หากใครสามารถกำหนดชีวิตของตนเองได้ในระดับ

หนึ่ง ก็แสดงว่าคนนั้นพึ่งตนเองได้แล้ว หากแก้ไขไม่ได้จึงจะนำปัญหาไปปรึกษาเกษตรตำบลต่อไป จึงจะเห็นได้ว่าเกษตรกรมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีความเข้าใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ส่วนผลผลิตนั้นบางครอบครัวปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจสามารถเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวของตนเองแต่ส่วนใหญ่จะใช้ในการบริโภคกันในครัวเรือนเหลือแล้วจึงขาย บางรายจะเดินเร่ขายภายในหมู่บ้าน บางรายจะขายให้กับกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ซึ่งจะนำไปขายในตัวอำเภออีกต่อหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสมพันธ์และคณะ (2538) โดยมีปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จอยู่ที่แนวความคิดในการพึ่งตนเอง ของเกษตรกรที่เน้นพออยู่พอกิน ผลิตเองใช้เองและลดค่าใช้จ่าย มีการแบ่งปันและเกื้อกูลกันอื่นๆ ในหมู่บ้าน

การส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษในช่วงที่ผ่านมา มักจะได้รับ การเน้นย้ำให้เกษตรกรมีทักษะแบบพึ่งตนเองคือ ผลิตเพื่อบริโภคเป็นพื้นฐานก่อนเมื่อเหลือแล้วจึงขายโดยใช้แรงงานของครอบครัวเป็นสำคัญ

ปัจจัยที่มีน้ำหนักทรงลงมาคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เพราะบนพื้นฐานของ ความเชื่อว่าเกษตรกรคนหนึ่งๆ ถ้าต่างคนต่างปลูกผักและแก้ไขปัญหากันเอง ย่อมจะรู้สึกโดดเดี่ยว และไม่สามารถพัฒนาปรับปรุงการปลูกผักของตนเองได้ และจากผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรมีการ รวมกลุ่มกันได้แก่ กลุ่มผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ กลุ่มรวบรวมผลผลิตและกลุ่มการตลาด เป็นต้น

การรวมกลุ่มดังกล่าวได้ช่วยให้เกษตรกรได้รับความรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดและ ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือด้านการลงทุน มีการระดมทุนและแบ่งเงินปันผลจากผล กำไร มีความสามัคคีกันมากขึ้นในชุมชน

อย่างไรก็ตามในแง่ของการตลาดมีการขายผลผลิตในราคาถูกลงกว่าตลาด ส่วนใหญ่ขายใน หมู่บ้านหรือในอำเภอมากกว่าที่จะขายให้กับหมู่บ้านข้างเคียงในตำบลหรือจังหวัด แสดงว่าความ สะดวกในการคมนาคมและตลาดของเกษตรกรไม่ค่อยมี เพราะถ้าไม่ขายในหมู่บ้านก็ขึ้นรถนำไป ขายในอำเภอเลย

ส่วน รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน ถึงแม้ว่าการรวมกลุ่มปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษจะไม่ได้ มุ่งพิจารณาแก้ไขปัญหารายได้ของครัวเรือนเพียงอย่างเดียว แต่ประเด็นดังกล่าวก็นับว่ามีความ สำคัญเนื่องจากว่าครัวเรือนจำเป็นต้องมีรายได้ในการจับจ่ายใช้สอยประจำวัน หากมีรายได้ต่อเนื่อง จากการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมากก็ถือว่าประสบความสำเร็จ จากผลการวิจัยพบว่า รายได้ ของเกษตรกรมีเพียงแค่ 4,682 บาทต่อปี อยู่ในขั้นที่จะต้องพัฒนาให้สูงขึ้นต่อไป บางครอบครัวไม่มี ปัญหาในด้านรายได้จากการปลูกผักเพราะมีรายได้ทั้งหมดจากครัวเรือนมาก (รายได้จากการขาย ข้าว ผลไม้ การขายเมล็ดถั่วเหลืองและจากการรับจ้าง) จึงถือว่าปลูกผักไว้รับประทานในครอบครัว

เองเหลือจึงขาย บางครอบครัวปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจและประสบผลสำเร็จในการปลูกผัก แต่ก็ยังมีบางครอบครัวมีรายได้ทั้งหมดในครัวเรือนน้อย ถึงแม้ว่าจะไม่มีปัญหาด้านผักที่มีกินตลอดปี แต่ก็ยังมีปัญหาด้านเงินใช้สอยเพราะรายได้ทั้งหมดในครัวเรือนมีน้อยแต่ก็พยายามใช้จ่ายเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น

ปัจจัยสุดท้ายคือ ทักษะด้านสุขภาพของเกษตรกร ผลจากตัวเองและครอบครัวที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในด้านสุขภาพร่างกาย เช่นจะสังเกตได้ว่าเกษตรกรมีภูมิคุ้มกันโรคภัยมากขึ้นไม่ค่อยเจ็บป่วยง่ายไม่มีปัญหาอาการหน้ามืด เวียนศีรษะและท้องร่วง ไม่เป็นโรคผิวหนังหรือภูมิแพ้สมาชิกในครอบครัวไม่มีใครเข้าโรงพยาบาลเพราะแพ้สารเคมี และไม่มีสารพิษตกค้างสะสมภายในร่างกาย มีความมั่นใจที่จะรับประทานผักของตนโดยไม่ต้องกังวลว่าจะมีสารเคมีตกค้างหรือไม่ สิ่งเหล่านี้เป็น“ต้นทุนทางสังคม” ทำให้มีสภาพครอบครัวที่ดีขึ้น มีการอยู่ร่วมกันโดยไม่ต้องอพยพไปทำงานที่อื่นมีงานทำในไร่นาตลอดปี มีเวลาอยู่กับครอบครัวมีความอบอุ่นสร้างผลผลิตร่วมกัน มีเวลาว่างมากขึ้น การเข้าสังคมหรือทำกิจกรรมที่ไม่มีประโยชน์ก็ลดน้อยตามไปด้วย

สรุป ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ ของเกษตรกร

เกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษใน อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองและอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ได้เสนอข้อคิดเห็นด้านปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะต่างๆ ในการปลูกผักดังนี้

ปัญหา และอุปสรรคของเกษตรกร

1. ปัญหาด้านเมล็ดพันธุ์ ได้แก่ ปัญหาอัตราการงอกต่ำ ปัญหาต้นกล้าเป็นเชื้อรา ปัญหาโรครากเน่า และยังมีโรคและแมลงศัตรูพืชเกิดขึ้น ในขณะที่ปลูกอีกส่วนหนึ่งด้วย
2. ปัญหาด้านการผลิต แมลง ส่วนมากแมลงที่เข้ามาทำลายผลผลิตมากที่สุดคือ หน้ดกระโดด เพลี้ยไฟ
3. ปัญหาด้านการตลาด คือราคาที่ได้รับถูกเกินไปไม่คุ้มกับการลงทุน ตลาดไม่แน่นอนและยังไม่ค่อยมั่นคงอีกด้วย พ่อค้ามักกดราคาสินค้า สินค้าเน่าเสียง่ายต้องรีบจำหน่ายแม้จะได้รับการราคาต่ำ
4. ปัญหาแหล่งน้ำ ไม่เพียงพอต่อภาคการเกษตร
5. ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ การติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่ หรือผู้บริหาร กับกลุ่มยังมีน้อย

ข้อเสนอแนะของเกษตรกร

1. เกษตรกรต้องการน้ำเพื่อการเกษตร โดยต้องการให้ทางราชการปรับปรุง จัดสรรน้ำชลประทานให้ทันฤดูเพาะปลูก และแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำให้ดีขึ้นและได้รับความสะดวกให้มากขึ้น
2. ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลเรื่องการตลาดให้มากขึ้น มีการจัดการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ และการรณรงค์ ให้รับรู้ถึงโทษของสารเคมีให้มากขึ้น
3. ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหันมาให้ความสำคัญกับเมล็ดพันธุ์ผู้ปลูกให้มาก ส่งเสริมให้มีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เอง เพื่อลดปัญหาสารเคมีในเมล็ดพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ที่หมดอายุ และราคาของเมล็ดพันธุ์
4. ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการประชาสัมพันธ์ ถ่ายทอดความรู้ ช่วยเหลือแนะนำวิธีการป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืช ที่เหมาะสม เพื่อประหยัดต้นทุนการผลิต และปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งตัวเกษตรกรเองและผู้บริโภค
5. ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการติดตามเยี่ยมเยียนกลุ่ม และประเมินปัญหาอุปสรรค และสถานการณ์กลุ่มๆ เพื่อให้กลุ่มได้พัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว

สาเหตุของเกษตรกรที่ไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ คือ

1. เกษตรกรส่วนใหญ่ให้เหตุผลคล้ายคลึงกันว่าไม่เห็นเพื่อนบ้านปลูกกัน หากตนปลูกอยู่แค่เพียงคนเดียว โดยที่ไม่ได้ใช้สารเคมีกลัวว่าแมลงจะเข้ามารุมทำลายผลผลิตให้ได้รับความเสียหาย
2. เกษตรกรไม่มีความเชื่อมั่นในวิถีตามธรรมชาติ เพราะมีความรู้สึกว่าขณะนี้ตนใช้สารเคมีก็ยังแก้ไขปัญหาโรคและแมลงไม่ได้เลย ดังนั้นตนจึงมองไม่เห็นว่ามีวิถีตามธรรมชาติจะช่วยแก้ไขปัญหาโรคและแมลงได้เท่ากับการใช้สารเคมี
3. การรับรู้ข่าวสารมีน้อยมาก มักจะไม่ทั่วถึง เพราะเกษตรกรบางรายกลับจากไร่นาค้ามากแล้วจึงไม่ทราบเรื่องข้อมูลและไม่ได้ร่วมเข้าประชุม
4. เกษตรกรบางส่วนได้รับการฝึกอบรมการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ได้ไปศึกษาดูงานกับเกษตรกรดีเด่นที่ประสบความสำเร็จ ตลอดจนได้นำวิธีการต่างๆ ที่ตนได้ศึกษามาปรับใช้ แต่ผลปรากฏว่า ผลผลิตที่ได้รับถูกโรคและแมลงทำลายเสียหายไม่คุ้มทุนที่ตนลงทุน จึงหันกลับมาใช้สารเคมีเหมือนเดิม

5. เกษตรกรบางรายมีความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพของสารเคมีเป็นอย่างมาก ว่ามีเฉพาะสารเคมีเท่านั้นที่จะสามารถฆ่าแมลงได้ผล และตัวเกษตรกรเองเชื่อว่าตนมีความรู้เรื่องการใช้สารเคมีและการปลูกผักเป็นอย่างดี มีการป้องกันตัวเองอยู่เสมอ อีกทั้งเกษตรกรที่ใช้สารเคมีในการปลูกผักเพื่อการค้าจะแยกปลูกผักเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ผักจำพวกนั้นๆ จะไม่ใช้สารเคมีเลยไม่ใช่แม้กระทั่งปุ๋ยเคมี

ข้อเสนอแนะผลจากการวิจัย

1. จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า ทักษะในเรื่องการพึ่งตนเอง เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมากที่สุด นั่นคือเกษตรกรที่มีความเชื่อมั่นว่าแนวทางการพึ่งตนเอง เช่น เกษตรกรพึ่งพาเงินก้น้อยลง มีหนี้สินน้อยลง พึ่งหน่วยงานของรัฐหรือแม้กระทั่งการพยายามแก้ปัญหาโรคและแมลงโดยวิธีทางธรรมชาติ ไม่หันไปพึ่งสารเคมีอย่างแต่ก่อน ลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารซึ่งเกษตรกรผลิตเพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือนหากเหลือจึงจะขายหรือนำไปแจกจ่ายเพื่อนบ้านหรือแลกเปลี่ยนผักที่ตนไม่ได้ปลูกซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกษตรกรไปรอดและทำให้สภาพของครอบครัวภายหลังจากการทำการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษดีขึ้น ดังนั้นรัฐควรจะให้ความสนับสนุนเกษตรกรกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษอย่างเต็มที่เพื่อที่จะสนับสนุนแนวคิดการพึ่งตนเองให้เป็นจริง และรัฐควรกำหนดนโยบายและแผนงานที่แน่นอนและต่อเนื่องให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าส่งเสริมและติดตามประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเกษตรกรนอกกลุ่มจะได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและโอกาสที่จะเปลี่ยนแนวความคิดจากเดิมก็จะมีสูงขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน

2. จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ นั่นคือเกษตรกรส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ที่ทางรัฐจัดทำขึ้นนั้นหากต้องการจัดตั้งกลุ่มอะไรใหม่ๆ เกษตรกรกลุ่มนี้ก็จะมีแนวโน้มในการเข้าไปร่วมกิจกรรมกลุ่มนั้นๆ แทบจะคิดเป็น 99.10% ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหากมีโครงการใหม่ๆ เข้ามาเพื่อพัฒนาและต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ควรจะมีการชักชวนและทำการพัฒนาระบบการให้ข่าวสารให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและแพร่หลาย โดยเน้นที่แหล่งข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ นั่นคือเพื่อนเกษตรกร เกษตรกรมีโอกาสได้รับข่าวสารต่างๆ จากเพื่อนเกษตรกรมากกว่าแหล่งอื่นๆ ทั้งนี้เพราะสภาพความเป็นอยู่และลักษณะของอาชีพมีความเอื้ออำนวย การพัฒนาด้านข้อมูลข่าวสารเพื่อ

ให้ถึงผู้รับ(เกษตรกร) อย่างแท้จริง จึงควรพิจารณาถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารที่สำคัญดังกล่าว นั่นคือ ควรให้ข่าวสารกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่โดยวิธีการสื่อสารแบบกลุ่ม ซึ่งได้แก่ การจัดอบรม การจัดประชุมเกษตรกร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้เข้าพบปะและให้คำแนะนำแก่เกษตรกรอย่างสม่ำเสมอทั่วถึงยิ่งขึ้น เมื่อเกิดการพบปะและได้รับคำแนะนำแล้วจากเจ้าหน้าที่แล้ว เชื่อแน่ว่าจะต้องมีการเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทางด้านความคิด ซึ่งจะส่งผลถึงการตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ได้ง่ายขึ้นอย่างแน่นอน

อีกประการหนึ่ง ควรจะรณรงค์ให้เกษตรกรจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษในจังหวัดลำปางให้มากขึ้น และให้แต่ละเครือข่ายมีการติดต่อสื่อสารพบปะกันบ่อยๆ ก็จะทำให้แนวความคิดและการยอมรับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

3. จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ โดยเกษตรกรที่มีรายได้น้อยจะเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเกษตรกรที่มีรายได้มาก แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่มีรายได้น้อยเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลประโยชน์จากการช่วยเหลือของรัฐอย่างแท้จริง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้ค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้เพราะเกษตรกรมักมีรายได้เพียงด้านเดียว รัฐจึงควรกำหนดนโยบายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการส่งเสริมวิชาชีพในสาขาอื่นๆ โดยคำนึงถึงศักยภาพของท้องถิ่น เพื่อเป็นการเสริมรายได้ให้กับเกษตรกรและครอบครัวอย่างต่อเนื่อง เช่นการแปรรูปผักที่เหลือจากการขายหรือบริโภค เป็นต้น

4. จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า ทักษะด้านสุขภาพของเกษตรกร เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ โดยที่เกษตรกรที่มีปัญหาหรือเริ่มรับรู้ผลจากสารใช้สารเคมีในระยะเวลานานๆ จะมีผลต่อตนเอง ครอบครัวและสิ่งแวดล้อมอย่างไร จึงหันมาปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษแทน ซึ่งเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษนั้นมีความมั่นใจว่าตนมีร่างกายที่แข็งแรงขึ้น โรคภัยไข้เจ็บก็ลดน้อยลง ไม่มีอาการหน้ามืด เวียนศีรษะ ท้องร่วงอย่างแต่ก่อน ปัญหาโรคผิวหนังที่ตนเคยประสบก็จะไม่เกิดขึ้น เกษตรกรบางคนก็ไม่มีปัญหาในเรื่องโรคผิวหนัง ไม่มีความกังวลที่จะรับประทานผักที่ตนปลูกและนำผักที่ปลูกมารับประทานอยู่เสมอ และมีความมั่นใจว่าตนไม่มีสารพิษตกค้างในร่างกาย ดังนั้นรัฐจึงควรมีการประสานงานและร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขต และสถานีอนามัย ในการรณรงค์ให้เกษตรกรและผู้บริโภคหันมามองถึงอันตรายและให้ความรู้เรื่องอันตรายและการป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากสารเคมีที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกษตรกรปลอดภัยจากการใช้สารเคมี และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นจากสาเหตุการใช้สารเคมีได้อย่างทันต่อเหตุการณ์

5. จากการถามถึงสาเหตุที่เกษตรกรที่ไม่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ จึงได้ทราบถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังนั้นรัฐจึงควรที่จะมีการกระจายข่าวสารด้านการเกษตรให้ทั่วถึงมากกว่านี้ ควรมีการติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง มีการเข้าไปพบปะกับเกษตรกรไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการประชุมกลุ่มหรือการพบปะแบบรายบุคคล ให้คำแนะนำอย่างสมอบต้นเสมอปลาย ควรที่จะมีการจัดฝึกอบรมเกี่ยวกับประโยชน์ของการใช้วิธีแบบธรรมชาติ การศึกษาดูงานเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จในการใช้วิธีแบบธรรมชาติ และควรที่จะให้คำปรึกษาและอธิบายขั้นตอนในการใช้วิธีแบบธรรมชาติ (การค่อยเป็นค่อยไป) รณรงค์และอธิบายถึงพิษภัยเกี่ยวกับสารเคมีที่เกษตรกรได้สัมผัสในชีวิตประจำวันให้เกษตรกรได้มองเห็นคุณและโทษของสารเคมี

6. จากผลการวิเคราะห์พบว่ามีตัวแปรอยู่ 4 ตัวแปร ที่สามารถระบุถึงความแตกต่างของเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษและผู้ปลูกผักแบบใช้สารเคมีคือ 1) ทักษะในการพึ่งตนเอง 2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ 3) รายได้ทั้งหมดในครัวเรือนและ 4) ทักษะด้านสุขภาพของเกษตรกร หากสำนักงานเกษตรจังหวัดลำปางจะขยายผลให้มีการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมากขึ้นในอนาคตควรที่จะมุ่งส่งเสริมเกษตรกรเป้าหมายผู้มีคุณสมบัติ 4 ประการดังกล่าว กล่าวคือ การส่งเสริมจะต้องมุ่งไปที่เกษตรกรผู้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีรายได้พอสมควร มีใจรักในการทำงานร่วมกับกลุ่ม (หรือเครือข่ายต่างๆ) เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มและผู้ที่ใส่ใจในสุขภาพ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงปริมาณ โดยศึกษาเฉพาะปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษของเกษตรกร จังหวัดลำปาง เท่านั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรมีการศึกษาผู้นำกลุ่มเกษตรกร ว่าลักษณะของผู้นำประเภทใดถึงจะเป็นผู้นำที่เหมาะสม ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ โดยเฉพาะกลุ่มที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ เกิดจากผู้นำกลุ่มใช่หรือไม่
2. ลักษณะของโครงการส่งเสริมการเกษตรส่วนใหญ่จะมีการกำหนดนโยบายและวิธีการดำเนินการจากส่วนกลางตามนโยบายของรัฐ หรือตามแผนพัฒนาการเกษตร และจัดทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ การมีส่วนร่วมของเกษตรกรจึงมีน้อย ดังนั้น บางโครงการจึงอาจจะไม่สามารถนำไปดำเนินการได้ในทุกพื้นที่ การศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ของโครงการเป็นรายพื้นที่ เพื่อทดสอบความเป็นไปได้ของโครงการและศึกษาความต้องการของประชาชนในพื้นที่เป้าหมายก่อน จึงเป็นเรื่องที่สมควรจะพิจารณาอย่างยิ่ง
3. ควรมีการศึกษาวิจัยในส่วนของเกษตรกรที่เคยเป็นสมาชิกผู้ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมาก่อนแล้วได้ออกจากกลุ่มไปในภายหลังว่า อะไรเป็นสาเหตุให้เกษตรกรเหล่านี้ลาออกไป ซึ่งหากทราบสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลาออกจากกลุ่ม และทราบถึงข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไรแล้ว ก็จะเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มปรับปรุงคุณภาพ ผักต่อไป
4. ควรมีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research) เพื่อรณรงค์ให้เกษตรกรทำการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษมากขึ้นในอนาคต